

BLIJSPEL OF TRAGEDIE? EEN TOEKOMST VOOR DE VLAAMSE CULTUURCENTRA

De cultuur- en gemeenschapscentra (verder in één adem genoemd: de cultuurcentra) werpen allen samen een blik op de toekomst...

“Eerder dan louter de etalage van (elders geproduceerd) werk, kunnen ze die nieuwe toekomst mee vormgeven, als ‘borrelpotten’ voor de cultuur van de toekomst, als ateliers voor ontwikkeling, creatie en participatie. Individueel én collectief zijn de cultuurcentra nu al volop bezig met het herdenken van hun opdracht, hun structuur, hun infrastructuur en werkprocessen.” (rektoverso)

Proloog: een stand van ‘zaken’

Sinds 2016 worden de subsidies vanuit Vlaanderen voor lokaal cultuurbeleid rechtstreeks doorgestort naar de gemeenten en dit zonder oormerk. Of om het in mensentaal te zeggen: elke gemeente of stad ontvangt voortaan een potje geld uit Vlaanderen waarover ze zelf naar eigen goeddunken kan beschikken, kan beslissen om dit geld wel of niet voor cultuur te gebruiken en hoeveel al dan niet naar welke culturele initiatieven gaat. Dit kadert in het beleid van de Vlaamse overheid naar een grotere autonomie voor de gemeenten.

Daar valt wat voor te zeggen: een lokale overheid weet immers zelf als de beste waar zij en haar bewoners nood aan hebben, toch? Infrastructuur, werkgelegenheid, onderwijs, sociale voorzieningen, of liever tijdelijke uitstraling met een sport- of een citymarketing event? En misschien, in dit rijtje van noodzaken, de meest innerlijke en onduidbare maar daarom niet minder onbeduidende post, met name cultuur.

Dat laatste is wat ons, Vlaamse cultuurcentra, ter harte gaat omdat het ons maar ook en vooral de bevolking aanbelangt. Omdat cultuur *ook* gaat over onderwijs, sociale en culturele integratie, filosofie, ethiek, economie, politiek, toerisme en al deze facetten in zich verenigt. Dit vraagt om een langetermijnvisie (die verder reikt dan één kiestermin).

Dit is de situatie waarvoor vele Vlaamse cultuurcentra zich gesteld zien. Een gedegen cultuurbeleid vraagt immers om een visie op lange termijn, om investeringen op lange termijn, niet louter in momentane projecten maar in structurele werkingen. Cultuurcentra zijn zo’n cruciale werking, niet alleen omdat ze de spreiding voorzien van wat binnen Vlaanderen (en daarbuiten) aan kunsten gesubsidieerd wordt maar ook omdat ze het (lokale) cultuurveld, koren, fanfares, amateurtoneel, dansverenigingen... een plek geven. Omdat ze via hun onderlinge samenwerkingen (onder meer inzake kennisuitwisseling en tourneeplanning) een centraal punt vertegenwoordigen in een breder kunst- en cultuurnetwerk en zich daarbij niet enkel verhouden tot de noden van de eigen lokale overheid maar naar een balans zoeken met de andere lokale en regionale kunst- en cultuurspelers en dat over de grenzen van de bevoegdheden van een lokale overheid heen.

En ze doen meer dan dat. Steeds vaker nemen cultuurcentra een rol op in de ondersteuning van die grote groep kunstenaars die binnen de overbevraagde kunstuizen geen plek meer vinden, zetten ze zelf creaties op poten vanuit de participatiegedachte om professionelen en lokale liefhebbers en publiek aan elkaar te verbinden. Vele cultuurcentra vandaag zijn niet louter een afzetmarkt meer voor de (inter)nationale en cultuurlokale producten. Ze zijn initiator, medebedenker, coproductent, katalysator en steunpilaar op artistiek, technisch en financieel vlak. Hun ambities overstijgen het initiële doel, niet uit tomeloze geldingsdrang maar om aan een vraag tegemoet te komen die steeds vaker en luider klinkt vanuit de kunstensector, vanuit het lokaal cultuurbeleid én vanuit hun publiek. Willen we deze ambities verder kunnen exploreren? Graag. Kunnen we dat? Dat is nog maar de vraag. Nu kan dit alleen nog met de structurele steun van de lokale overheid. Of beter gezegd met de goodwill, want zo afhankelijk worden we van de plaatselijke duim omhoog of omlaag, nu een financiering vanuit Vlaanderen én de provinciale subsidies worden afgeschaft. Zelfregulerend? Wat klinkt als geolied eigenbeheer door de stad/gemeente, dreigt de cultuurcentra vogelvrij te verklaren. En ja misschien zijn er valschermen in de maak met een regionaal cultuurbeleid en we hopen van

harte dat het regiodecreet oplossingen zal aanreiken. Maar wie in onzekerheid verkeert, heeft geen baat bij een onzekere boodschap.

Temeer omdat zo'n valscherf niet bepaalt in welke grond je terecht komt. Cultuurwillend of -onwillend, vruchtbare humus, koppige klei of zanderig braakland wat cultuurbeleid betreft? Gaat dit over centen? Natuurlijk, maar nog veel meer gaat het over inhoud. Gaat het om vertrouwen en dialoog in plaats van een eenrichtingsmonoloog over een toekenning van middelen, gaat het over een cultuurvisie die verder reikt dan de volgende verkiezingen waarin cultuurcentra een speelbal worden in een (lokaal) politiek spel. Cultuur is meer waard dan dat. Niet omdat het onbeduidend is, maar net niet te duiden. En dat is maar goed zo.

Het klopt, tot op heden zijn de grote gevolgen beperkt gebleven. In deze legislatuur zit immers bij de meeste gemeenten en steden alles nog vast in de meerjarenplannen. Maar wat na de verkiezingen in 2018? De volgende legislatuur is een groot vraagteken voor vele cultuurcentra (en met hen ook de kunstensector) nu de lokale overheid volledig over de financiering gaat.

Des te beter het er op dit moment in de gemeente aan toegaat, des te meer men met vertrouwen tegen deze evolutie aankijkt. Maar cultuurcentra die anno vandaag in een cultuurzwakke legislatuur moeten functioneren – en vroeger krachtig konden terugvallen op de onvoorwaardelijke steun vanuit Vlaanderen- die band wordt nu volledig verbroken. Daarenboven valt vanaf 2018 ook de bijsturende functie van de provincie weg...

Kortom, de inkanteling van de cultuurbudgetten vanuit Vlaanderen naar lokaal niveau en dit zonder oormerk houdt een reëel gevaar in (?/!) We vinden dat, maar we weten dat je de klok niet zomaar terugdraait. Dus draaien we die klok liever vooruit, naar een toekomst die we wel nog kunnen bepleiten.

1ste bedrijf: De mogelijkheden op vlak van lokale samenwerking

Als we één van de voordelen van een inkanteling binnen de gemeentefondsen mogen noemen dan is het misschien wel dat het de druk op de cultuurcentra verhoogt om hun relevantie op lokaal vlak te bewijzen. Dit is als ze zich daar al feitelijk niet ten volle bewust van zijn, want veel cultuurcentra hebben de afgelopen jaren/decennia hiervan grondig werk gemaakt. In het streven naar een verhoogde relevantie op lokaal vlak vormen samenwerking, verbreding en verdieping de sleutels.

Het cultuurcentrum overstijgt de rol van louter infrastructuurleverancier voor (inter)nationale kunstproducties en lokale (cultuur)verenigingen, maar is tevens een initiator en mede-actor in het aangaan van zowel nieuwe allianties (culturele actoren in en buiten de sector) als in de zoektocht naar vernieuwde modellen in het omgaan met de aloude allianties (zoals bv. scholen en verenigingen). In vele steden en gemeenten is er al een overleg tussen de diverse cultuurspelers. Al beperkt zich dit bij sommigen nog te vaak tot een louter afstemming waar de mogelijkheden tot communicatieve en inhoudelijke samenwerking nog veel ruimte tot ontwikkeling laten. Daarnaast beseffen we ten volle het toenemend belang om het draagvlak van de kunsten te vergroten over de grenzen van de sector heen: met oog voor innovatieve verbindingen met sociale organisaties, onderwijs, toerisme, economie, stadsontwikkeling... Die nieuwe en hernieuwde allianties kunnen de infrastructuur van de cultuurcentra herbestemmen van zakencomplex tot creatieve hub.

Van onroerend naar roerend goed: de verbreding van het draagvlak voor cultuur toont zich in de meest letterlijke zin doordat cultuurcentra steeds meer de vertrouwde schouwburg verlaten en de stad/gemeente intrekken of omgekeerd de stad/gemeente in de schouwburg betrekken. Waar in eerste instantie gewerkt werd op een drempelverlaging via zowel financiële initiatieven en doelgroepenwerking op de reguliere programmatie in de schouwburg (en wat trouwens een noodzaak blijft), tasten cultuurcentra inmiddels steeds verder de grenzen van hun infrastructuur en werking af via o.a. locatievoorstellingen en participatieprojecten. Een van de vaak gehoorde kritieken op de cultuurcentra – maar als we eerlijk zijn iets dat het grotere kunstenveld aanbelangt – is het beperkte publiekssegment dat we momenteel zouden bereiken. Voor de cultuurcentra specifiek ligt dit segment voornamelijk in de blanke middenklasse families en veertigplussers (al hangt dit sterk af

van plaats tot plaats). De cultuurcentra ondernemen hierin reeds volop actie in publiekswerking en programmatie. Meer nog, we maken ons sterk dat we hierin een expertise ontwikkeld hebben die zeker voor de kunstensector van gedeeld belang kan zijn. Er zijn immers tientallen good practices verspreid in heel Vlaanderen en bij zowat elke categorie van centra die zich hier keihard voor inzetten. Publiekswerking en -werking zeker m.b.t. o.a. interculturaliteit is immers een grondoorlog die moet bevochten worden op een terrein vol vooroordelen over de elitaire-wereldvreemde kunsten. Kunsten maken is een vak maar kunsten bij een (nieuw) publiek brengen is dat ook. Nog veel meer dan het samenstellen van een programma vergt deze aanpak veel tijd, mankracht en middelen om te experimenteren. Vlaanderen kan en mag zich niet helemaal terugtrekken op dit terrein want als voornaamste financier van de kunstproductie kan zij zich geen publieksafkalving/beperking veroorloven.

Voor vele publieken is kunst nog steeds een ver-van-mijn-bed show, ook voor zij die regelmatig voorstellingen bijwonen blijft de barrière tussen zij-op-het-podium en zij-in-de-zaal groot. Nieuwe presentatiemodellen, educatieve en omkaderende activiteiten, een vrijwilligerswerking die uitstijgt boven het louter functionele, het opzetten van eigen creaties waarin de verbinding gemaakt wordt tussen het professionele kunstenveld en het lokale, huisgezelschappen en residenten: initiatieven waardoor het publiek inzicht krijgt op een creatieproces en het kunstenaarschap kunnen deze kloof dichten. Inhoudelijke verdieping begint daar waar artiest en publiek elkaar begrijpen.

Entr'acte: nood aan andere structuren, overleg en vertrouwen (en een opvolging door Vlaanderen)

Een dergelijke lokale werking mogelijk maken vraagt een andere, meer open en geëngageerde manier van werken en ook stevige investeringen (zonder return) – wat niet altijd evident is. Dit spitst zich in eerste instantie toe op de werknemers van het cultuurcentrum zelf met een aanpassing van de organigrammen waarbij functies geen vastgeroeste evidentie zijn maar uitgaan van zowel de specifieke kennis/passies van de werknemer als van de specifieke lokale noden die het cultuurcentrum detecteert in de lokale biotoop.

Deze open manier van werken behelst ook de relatie tot de andere lokale spelers waarbij een continue dialoog in vertrouwen moet mogelijk zijn. Samenwerkingen en koppelingen binnen een stad of gemeente kunnen slechts daar ontstaan waar alle partijen weet hebben van wat reilt en zeilt in dat lokaal weefsel zodat ze op elkaar kunnen inwerken als versterkende (en niet tegenwerkende) krachten. Het is vanuit deze overkoepelende visie en praktijk op wat cultuur in een lokale context kan zijn, dat een lokale politiek een gedragen cultuurvisie kan ontwikkelen.

Want ook met de lokale politiek dient deze vertrouwensband verder te gaan dan een louter toekenning van middelen. Binnen de huidige situatie is het opportuun dat elk cultuurcentrum een charter aangaat met zijn lokale overheid (die inhoudelijker gaat dan de puur operationele beleidsovereenkomst), een mandaat van vertrouwen om met de toegekende middelen zelf te kunnen beslissen wat de inhoudelijke en de daaraan inherent verbonden financiële keuzes zijn, dat er een herziening komt van de raden van bestuur door een aanvulling met experts op zakelijk en artistiek vlak, en dat een structurele financiering de continuïteit van de werking verzekert.

Net in deze kan de Vlaamse overheid een vernieuwende rol opnemen door belendende maatregelen te nemen o.a. met een versoepeling van de regelgeving rond de statuten en projectgebonden middelen voor vernieuwing. Ook de monitoring die vanuit Vlaanderen nu gebeurt na de beslissing rond de inkanteling in de gemeentefondsen (CC in cijfers, dat nu niet langer verplicht is) blijft ons inziens een noodzakelijk meetinstrument.

2de bedrijf: De toekomst bovenlokaal en regionaal

Wanneer we het hebben over de toekomst van de cultuurcentra gaan we gemakshalve voorbij aan het feit dat dé cultuurcentra in feite niet bestaan, onderhevig als ze zijn aan specifieke mogelijkheden of beperkingen in middelen, infrastructuur en specifieke lokale context (demografisch, cultureel, geografisch, disciplinair...). Daar tegenover staat dat de vroegere toegekende categorie (A, B, C, gemeenschapscentrum) niet langer van toepassing is vanwege de uitholling van het decreet lokaal

cultuurbeleid. Toch lijkt het ons niet onzinnig -al is het niet bij de letter dan wel volgens de realiteit- ons daartoe te blijven verhouden. We mogen het kind immers niet met het badwater weggooien: de expertise die bepaalde cultuurcentra aan intellectueel en praktisch kapitaal hebben opgebouwd – die knowhow- is essentieel en moet gekoesterd worden.

We dienen ook 'de rek' hierop kritisch te onderzoeken. Die rek geldt in twee richtingen. Het culturaanbod in kleinere gemeenten (via kleinere cc's en gc's) is vaak beperkt. Voor hun cultuurbeleving zijn veel mensen genoodzaakt om naar het groter cultuurcentrum in de regio te trekken (wat voor velen een drempel is). Grotere cultuurcentra kunnen daarop inspelen met locatievoorstellingen en specifieke trajecten in de randwijken en dorpen, door een koepelprogrammatie met kleinere cc's en gemeenschapscentra in de belendende gemeenten, maar stoten in deze vaak nog op een lokaal beleid die de middelen ook naar hun eigen werkterrein en de geïnvesteerde infrastructuur als dusdanig wil zien gaan. Het is dit spanningsveld tussen de verantwoordelijkheid die grotere cc's voor de kleinere spelers moeten en willen nemen (net als binnen het kunstendecreet) en de regionale problematiek rond financiering die dient onderzocht te worden.

Op vlak van de regionale samenwerking tussen lokale overheden vormt spreiding de grootste uitdaging voor de toekomst. Wie de programmabrochures van de cultuurcentra doorbladert, bekruipt vaak het gevoel dat overal ongeveer hetzelfde staat en tegelijk klinkt bij vele artiesten en gezelschappen de klacht dat ze steeds moeilijker gespreid raken. Dat is een vreemde maar tegelijk niet onlogische situatie ingegeven door individuele cc-programmaties die de kerk in het midden proberen houden tussen kwaliteit en publieksbereik. Een regionaal overleg tussen cultuurcentra rond programmering kan in deze soelaas brengen, waarbij cultuurcentra binnen een regio onderling overeenkomen om tot een volledige of ten dele gezamenlijke programmering te komen, waarbij wordt overlegd wie welke productie/gezelschap presenteert en waarbij andere cultuurhuizen dit opnemen in hun programma (door louter communicatie of verregaander vb. inleggen van een bus). Dit is vooral interessant met betrekking tot duurdere topvoorstellingen alsook voor bij het grote publiek vrij onbekend nieuw werk. Zowel voor de huizen en de gezelschappen liggen hierin mogelijkheden (meerdere voorstellingen op één plek, kosten- en energiebesparend) als voor het publiek (kennismaking met een ander cultuurhuis en publiek). Los van spreiding in programmering kunnen ook co-creaties en trajecten rond regionale talentontwikkeling opgezet worden tussen de cultuurcentra.

Entr'acte: Een regionaal cultuurbeleid dat van spreiding een kerntaak maakt

Vanuit de cultuurcentra wordt met veel belangstelling uitgekeken naar het regiodecreet dat momenteel wordt vormgegeven. In deze hopen de cultuurcentra ook bevraagd te worden over hun mogelijke rol. Want ook op dit terrein moeten we vaststellen dat er veel meer acties bezig zijn dan de perceptie laat uitschijnen: het aantal regiowerkingen- hoe minimaal ook- schieten als paddenstoelen uit de grond. Zo vlug en spontaan zelfs dat de wetgever dreigt achterna te hollen: zeker nu het provinciale tussenniveau al sinds 2013 aangemaand wordt hier niet verder in te investeren want vanaf 2017- nu al 2018- stopt toch hun culturele verantwoordelijkheid. Hier ligt dus meer dan ooit een topprioriteit voor het nieuwe aangekondigde regiodecreet.

Het regiodecreet zou voorzien in een (bijkomende) subsidiëring van bovenlokale initiatieven, ondersteuning van semiprofessionelen, een werking rond bibliotheken en erfgoed, talentondersteuning en communicatie. We hopen dat binnen dit decreet ook voldoende aandacht gaat naar spreidingsinitiatieven. Maar we denken dat hierin meer ambitie aan de dag gelegd kan worden, wetende dat de vraag hiernaar groot is vanuit onze (Vlaamse) cultuurproducenten enerzijds maar dat ook binnen een Europese context verschuivingen gaande zijn. Europa denkt er immers aan om vanaf 2020 de Europese cultuursteden van weleer te vervangen door Europese cultuurregio's waarbij de uitwisseling tussen de kunsten en de cultuur een bijzonder interessant vraag- én draagvlak kan zijn.

3° bedrijf: De toekomst van interregionale samenwerkingen

Kunnen we als cultuurcentra onderling, met het oog op onze publieken en samen met artiesten/gezelschappen een dialoog aangaan betreffende ontwikkeling, productie, presentatie, participatie en reflectie (en we hanteren hier niet voor niets de functies uit het Kunstendecreet)? In deze vraag ligt de toekomst van interregionale samenwerkingen waarbij bv. een gedeelde residentiewerking, co-creaties, presentatie van internationaal werk (opzetten van tournees) tot de praktische realisaties kunnen behoren. Daarnaast moeten deze samenwerkingen ook verder durven reiken door te fungeren als een denktank waar nagedacht kan worden over nieuwe presentatiemodellen, structurele samenwerkingen met en ondersteuning van artiesten (huisgezelschappen), alternatieve financiering, nieuwe managementmodellen, digitalisering, participatieve en inhoudelijk omkaderende modellen en communicatiestrategieën. Een denktank die anticipeert op de (veranderende) noden van het kunstenveld en van het publiek en met die ideeën het experiment durft aangaan. Meer dan dat dit een rol is voor louter de grotere centra (voorheen cultuurcentra A) hangt dit samen met het profiel en de goesting die leeft binnen de werking van een cc.

Dit vraagt om een waardering en erkenning vanuit Vlaanderen en de kunstensector om in cultuurcentra meer te zien dan een loutere afzetmarkt. Maar hen te zien als een partner die een rol kan spelen binnen het ganse traject (van idee tot uitvoering). Nog te vaak zijn het kunstenveld en het cultuurveld gescheiden werelden. Terwijl expertise-uitwisseling net cruciaal kan zijn (vb. vanuit de kunsten naar cultuur door expertisedeling op vlak van creatie en ontwikkeling, vanuit de cultuur naar de kunsten op vlak van publiekswerking en participatie).

Gezien deze werking het lokale cultuurbeleid overstijgt, is het belangrijk om hiervoor ook middelen in Vlaanderen (en netwerken in Europa) te zoeken. De cultuurcentra willen hierbij geenszins de druk op de Vlaamse gelden verzwaren maar integendeel de druk op de middelen in het Kunstendecreet verlichten.

Epiloog: het cultuurcentrum: tussen wat ooit was en zijn kan

De Vlaamse cultuurcentra zijn al meer dan veertig jaar een belangrijke speler in wat reilt en zeilt op vlak van kunsten en cultuur. Cultuurcentra werden aanvankelijk opgericht als satellietplaatsen om de voornamelijk Vlaamse professionele kunsten te spreiden en om een plek te bieden aan het lokale verenigingsleven. Zo ontwikkelden de cultuurcentra een werking op twee sporen, die lang evenwijdig naast elkaar liepen: enerzijds infrastructuur bieden aan de lokale verenigingen en de amateurkunsten, gaande van vergaderingen tot workshops, repetities en het presenteren van eigen creaties. (Zij kunnen hun ding doen in het cultuurcentrum, maar staan in deze vaak volledig buiten de artistieke werking van het cultuurcentrum). Anderzijds is er het artistieke professionele programma van het cultuurcentrum zelf dat nog steeds (en terecht) vooral gebaseerd is op het spreidingsidee van het Vlaamse kunstenlandschap. Deze voorstellingen zetten het publiek in een voornamelijk passieve houding van kijken en luisteren.

Beperkte de relatie tussen artiest/lokale vereniging, cultuurcentrum en publiek zich vroeger tot de rol van leverancier, afnemer en consument, dan zien we hoe steeds meer cultuurcentra die puur economische strategie verlaten en de rails van dit twee sporenbeleid soms eens verleggen. Waarbij gezocht wordt naar nieuwe werkingen en initiatieven waarin de ontmoeting tussen liefhebbers, publiek en professionelen centraal komt te staan. Waarin samenwerking, verbreding en verdieping hand in hand gaan: tussen een cc en zijn lokaal bestuur, tussen cc's onderling, tussen cc's en de kunstensector. We geloven dat deze omarmende visie een belangrijke stap is naar de cultuurcentra van de toekomst, naar één groot scenario met vele verhalen waarin iedereen – divers publiek, liefhebbers, professionelen, diverse sectoren - elkaar ontmoet, samen beleeft, denkt en doet.

Willen we hierin ons als cultuurcentra kunnen vervolmaken dan is een beleidsmatige structurele ondersteuning en opvolging zowel op lokaal, regionaal als Vlaams niveau cruciaal met een charter tussen de cultuurcentra en hun lokale bestuur, regionale instrumenten voor spreidingsinitiatieven,

en een Vlaamse ondersteuning voor innoverende projecten alsook een cruciale monitoring van de (cultuur)middelen die vanuit Vlaanderen overgeheveld worden naar de lokale besturen.

Enkele concrete aanbevelingen:

- De inkanteling van de middelen in het gemeentefonds mag geen aanleiding vormen om cultuurcentra verminderde kansen te bieden om in te tekenen op de belendende Vlaamse cultuurdecreten (kunsten, circus, participatie, Foci ..). We vragen m.a.w. een Vlaamse erkenning voor de cc's of de samenwerkingsverbanden met een bovenlokale ambitie.
- De grote cultuurcentra zouden net omwille van hun jarenlange opbouw van kennis en ervaring in de cultuurspreiding een leidinggevende rol kunnen / moeten spelen in het uitzetten van een innovatief regionaal cultuurbeleid dat verder gaat dan het grondgebied van de stad of gemeente. Zij willen er zelfs de trekkers van worden...
- Vlaanderen zou blijvend moeten investeren in duurzame bovenlokale netwerken en kennisknooppunten. De symbiose van hun kennis over de kunsten en het sociaal-culturele werk maakt van de cultuurcentra een unieke werksoort die daarom ook recht heeft op een volwaardig steunpunt.